

Aleksandra WEWIÓR

Wydział Architektury, Politechnika Poznańska

MUZYKA A FORMA MIEJSCA KONCERTOWANIA

Streszczenie. W artykule zestawiono muzykę i architekturę w rozwoju historycznym w aspekcie znaczenia wnętrza architektonicznego dla wykonywanej w nim muzyki. Ważnym elementem jest tło historyczne i społeczne, które warunkuje kierunek rozwoju obu sztuk.

MUSIC AND PLACE'S OF CONCERT FORM

Summary. In this article historical progress of music and architecture compared with each other has been presented. Architectural interior is a factor that is important for the music that is performed in it. The progress of fields of art depended on historical and social background.

1. Wstęp

Architektura jest sztuką kreowania przestrzeni. Muzyka jest sztuką trwania w czasie. Architektura może być tłem dla muzyki. Związek pomiędzy tymi dwoma sztukami jest taki, że muzyka prawie zawsze wykonywana jest w jakiejś przestrzeni. Różnica jest taka, że architektura wiąże się z materią a muzyka jest niematerialna. Można ją odczuwać tylko w chwili jej wykonywania, a miejsce, w którym się to odbywa, ma ogromny wpływ na jakość jej odbioru. Te właśnie zależności będą przedmiotem pracy. W rozważaniach ograniczam się do nurtu profesjonalnego muzyki europejskiej.

2. Muzyka i wnętrza w rozwoju historycznym

Starożytna Grecja. Pierwszym w pełni świadomym przejawem potrzeb kulturalno-duchowych było stworzenie przez starożytnych Greków dramatu jako formy scenicznej. Rozkwit tej sztuki przypada na okres od V do III w. p.n.e. Na potrzeby dramatu powstała forma architektoniczna – amfiteatr.

Starożytny Rzym. Znaczny wpływ na rozwój nowożytnej muzyki jak i architektury europejskiej miało chrześcijaństwo. Na potrzeby tej religii powstała nowa funkcja, będąca miejscem spotkań wiernych – kościół. Ważną grupę źródeł wiedzy na temat architektury i muzyki stanowią opisy sprawowania liturgii. Przebieg liturgii wyznacza funkcję – układ wnętrza budowli. Także na podstawie tych źródeł znamy przebieg mszy, której istotnym

elementem były fragmenty śpiewane. W 330 r. Konstantyn Wielki przeniósł stolicę Cesarstwa Rzymskiego do Bizancjum i nastąpił podział Cesarstwa na wschodnie i zachodnie. Skutkiem tego jest również podział kultury i religii na wschodnią i zachodnią, i niezależny rozwój każdej z nich.

Średniowiecze w zachodniej Europie. W średniowieczu sztuka odgrywała rolę służebną, pozostając do dyspozycji kościoła i władcy. Była wykorzystywana jako środek do unaoczniania i propagowania obowiązującej hierarchii władzy i hierarchii wartości. Architektura romańska była kontynuacją istniejącej architektury. Zmiany polegały na zwiększeniu się jej skali, rozwoju konstrukcji sklepiennej, wzbogaceniu planu i organizacji rozczłonkowanej linii zewnętrznej. Muzyka również tworzona była głównie na potrzeby kościoła i jego ideologii. W celu urozmaicenia liturgii mszy już w czasach wczesnochrześcijańskich wprowadzono na stałe części śpiewane. Na gruncie muzyki liturgicznej powstał dramat liturgiczny – rodzaj przedstawienia o treści religijnej, którego stałym elementem był obrzęd religijny. Związany był z różnymi okolicznościami: na Wielkanoc, na Boże Narodzenie.

Muzyka okresu średniowiecza, zarówno teoria jak i kompozycja, rozwijała się w tzw. szkołach – klasztorach prowadzonych przez mnichów. Jako takie ośrodki można wyliczyć: klasztor st. Gallen, szkołę st. Amiens, opactwo st. Martial, katedrę Notre Dame w Paryżu.

Wewnątrz ogromnych budowli sprawowano liturgię, której niezwykle ważnym elementem były części śpiewane – początkowo jednogłosowe, później wielogłosowe. Obowiązującym językiem była łacina, rozumiana przez nielicznych. Dlatego istotne było stworzenie odpowiedniej atmosfery. Ogrom budowli gotyckich precyzował miejsce człowieka i znaczenie jego istnienia, a moc wykonywanej w niej muzyki dodatkowo potęgowała to wrażenie.

Renesans. XV wiek w historii to czas, w którym została obalona władza feudalna, a bogacące się miasta przejęły rolę ośrodków rozwoju kultury. Mocno osłabiona została duchowa dyktatura kościoła. Większość ludów germańskich przyjęła protestantyzm. Powstał mecenat sztuki, która przybrała w tym czasie charakter uroczysty i ceremonialny. Obok muzyki kościelnej rozwijała się muzyka świecka: wokalna, wokalno-instrumentalna, instrumentalna. Renesans w muzyce to także rozwój instrumentów, na dworach powstają pierwsze kapele. Jednak największy wkład w rozwój muzyki ma wciąż muzyka kościelna. Do największych osiągnięć muzyki renesansowej zalicza się rozwój polifonii¹, której głównym

¹ Polifonia – typ techniki kompozytorskiej polegającej na równoczesnym prowadzeniu kilku samodzielnych pod względem rytmicznym i melodycznym, lecz równorzędnych głosów wokalnych lub instrumentalnych.

regulatorem stał się czynnik harmoniczny, będący fundamentem dalszego rozwoju systemu dur-moll. Za jedno z największych osiągnięć renesansowej muzyki uznaje się polichóralność. W XVI w. wykształciły się dwie silne szkoły: rzymska i wenecka.

SZKOŁA RZYMSKA. Po soborze w Konstancji w 1420 r. wzrasta autorytet Stolicy Apostolskiej. Zostaje utworzona kapela papieska, do której zapraszano najwybitniejszych ówczesnych muzyków. Doniosłym wydarzeniem była budowa Capella Grande Kaplicy Sykstyńskiej, poświęconej w 1483r. Dwór papieski i jego kapela papieska stały się centralnym ośrodkiem szkoły rzymskiej. Kulturowano tutaj wyłącznie śpiew chóralny a capella². Brzmienia chóralne Palestriny³ uznano za największe osiągnięcie epoki i porównywano z malarstwem Michała Anioła.

SZKOŁA WENECKA. Wenecja stała się obok Rzymu jednym z najaktywniejszych ośrodków kulturalnych w Europie. Kompozytorzy uprawiali w równym stopniu muzykę wokalną i instrumentalną. Życie artystyczne Wenecji skupiało się w bazylice św. Marka – budowli wzniesionej w drugiej połowie XI w. na planie krzyża z pięcioma kopułami, z dwójgiem potężnych organów. Taki układ kościoła o wnętrzu pokrytym mozaikami i nienajlepszą akustyką aż zachęcał do ustawienia kilku korespondujących ze sobą chórów. Adrian Willaert zastosował polichóralność rozplanowując trzy lub cztery chóry. Muzyka ta w wielkiej przestrzeni wykonawczej kościoła św. Marka brzmiała niezwykle efektownie.

Barok. Zarówno w muzyce jak i w architekturze styl ten jest logiczną kontynuacją wcześniejszego dorobku obu sztuk. W architekturze polega na śmiałości i rozmachu w modelowaniu bryły oraz na rozczłonkowaniu wnętrza, zwielokrotnieniu i wyolbrzymieniu renesansowych form, wzbogaceniu ich. Muzyka wczesnego baroku rozwija to, co w renesansie zostało zapoczątkowane, a dochodzi do zupełnie nowych form muzycznych i technik wykonawczych. Czerpie z polichóralności szkoły weneckiej. Zaczyna przeważać myślenie harmoniczne, prowadzące do jednoznacznego systemu tonalnego⁴ dur-moll, które wykorzystuje stopniowanie napięć za pomocą współbrzmień harmonicznnych. Muzyka świecka przejmuje prym. Rozwija się do tej pory mało istotna opera. W roku 1637 w Wenecji powstaje pierwszy publiczny teatr operowy. Rozwija się muzyka instrumentalna i następuje rozwój instrumentów. Muzyka instrumentalna i instrumentalno-wokalna wykonywana jest na dworach królewskich, książęcych, biskupich. Jej podstawowym przesłaniem jest bawić i uświetniać ceremonie. Każdy znaczący władca utrzymuje kapelę dworską, do której

² A capella – określenie muzyki przeznaczonej na chór bez towarzyszenia instrumentalnego.

³ Giovanni Pierluigi da Palestrina - jeden z najwybitniejszych przedstawicieli kompozytorów szkoły rzymskiej

⁴ Tonalność – cecha zależności poszczególnych dźwięków i współbrzmień akordowych utworu.

zapraszani są różni muzycy i kompozytorzy. Wszystkie wybitne dzieła muzyczne baroku powstają na zlecenie i uwzględniają możliwości wykonawcze kapeli, na której potrzeby były komponowane. W utworach dominuje tendencja do wirtuozostwa⁵.

Klasycyzm. W historii jest to czas rewolucji, walki o równość społeczną, deklaracji praw człowieka. Dochodzą do głosu mieszczaństwo i warstwy średnie, które tworzą kulturę, wypierając z wolną arystokrację, głównego dotąd mecenasa sztuki. Artysta nie jest już na żołdzie księcia. W muzyce klasycyzm to przede wszystkim epoka wielkich klasyków wiedeńskich – Haydna, Mozarta i Beethovena. Wielkim centrum rozwoju muzyki staje się Wiedeń, gdzie z wielkim rozmachem kultywowano muzykę instrumentalną niemal całkowicie opartą na homofonii⁶. Powstają nowe formy symfoniczne. Po rewolucji francuskiej zanika dworska kultura muzyczna, a arystokratyczne imprezy zostają zastąpione przez instytucje koncertowe odpłatnie usługujące mieszczaństwu. Powstają liczne teatry a z biegiem czasu sale koncertowe – filharmonie. Pierwowzorem teatrów dla całej Europy był teatr w Bordeaux V. Louisa. Powstaje słynna scena operowa Della Scala w Mediolanie autorstwa G. Piremariniego. W Amsterdamie powstaje Gmach Filharmonii z salą koncertową na rzucie elipsy i drugą salą na piętrze przeznaczoną do prób i koncertów kameralnych, a w Berlinie gmach Teatru Królewskiego autorstwa C. F. Schinkla z dwukondygnacyjną salą koncertową.

3. Zakończenie

Architektura jest sztuką konieczności, muzyka jest świadectwem potrzeb duchowych człowieka. W IX w., kiedy rzemiosło budowlane stało na wysokim poziomie, muzyka dopiero zaczynała się rozwijać. Analizując rozwój muzyki i architektury nie można jednoznacznie przypisać stylu muzyki do stylu wnętrza, w którym jest wykonywana. Renesansową polifonię wykonywano i w kościołach gotyckich (szkoła niderlandczyków) i w świątyniach starochrześcijańskich (np. Santa Maria Maggiore w Rzymie). Elementem determinującym miejsce wykonania jest funkcja muzyki. W klasycyzmie muzyka wyzwala się spod mecenatu możnowładców. Kameralnie wykonywana była w salonach mieszczańskich. Na potrzeby form symfonicznych powstaje teatr i sala koncertowa, które funkcjonują do dzisiaj.

⁵ Wirtuozostwo, wirtuozeria – mistrzowskie opanowanie techniki odtwórczej

⁶ Homofonia – typ techniki kompozytorskiej polegającej na opieraniu jednej głównej melodii znajdującej się zwykle w głosie najwyższym na współbrzmieniach harmonicznych

Tabela 1

Zestawienie rodzajów muzyki i wnętrz, w których była wykonywana

epoka	muzyka	wnętrza architektoniczne
Staroż. Grecja	dramat	amfiteatr
Staroż. Rzym	części śpiewane w ramach liturgii	kościół
Średniowiecze	muzyka wokalna jedno- i wielogłosowa	kościół
Odrodzenie	muzyka wokalna kościelna wielogłosowa (chór)	kościół
	muzyka świecka (niekoniecznie profesjonalna)	pałac, dwór - sala balowa,
Barok	muzyka kościelna (chór, orkiestra, soliści)	kościół
	wokalna, wokalnie - instrumentalna, instrumentalna	
	muzyka świecka (chór, orkiestra, soliści) wokalnie - instrumentalna, instrumentalna	pałac, dwór - sala balowa, bankietowa
	opera	teatr
Klasycyzm	muzyka kościelna (chór, orkiestra, soliści) wokalnie, wokalnie - instrumentalna, instrumentalna	kościół
	muzyka świecka wokalnie - instrumentalna, instrumentalna (chór, orkiestra, soliści)	pałac, sala koncertowa
	opera	teatr
	muzyka świecka kameralna	rezydencja, salon

Literatura

1. Broniewski T.: Historia architektury dla wszystkich. ZN im. Ossolińskich, Wrocław 1990.
2. Chomiński J., Wilkowska-Chomińska K.: Historia muzyki. PWM, Kraków 1989.
3. Habela J.: Słowniczek muzyczny. PWM, Kraków 1991.
4. Łodyńska – Kosińska M.: Architektoniczna „scentia” gotyku. Szkice z zakresu teorii architektury w średniowieczu. Zeszyt 1. PWN, Warszawa 1964, wydanie I.
5. Radziejewicz – Winnicki J.: Organy jako instrument muzyczny w architekturze wnętrz na Śląsku. Fragment rozprawy doktorskiej wykonanej pod kierunkiem prof. dra hab. inż. arch. Olgierda Czernera. Wrocław 1996.
6. Schaeffer B.: Dzieje muzyki. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1983.
7. Ulatowski K.: Architektura włoskiego renesansu. PWN, Warszawa 1964. Wydanie II – rozszerzone.